

НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТА СПРОБА ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

NEW PROVISIONS OF CRIMINAL LAW OF UKRAINE ON COLLABORATIVE ACTIVITIES: DISCUSSION ISSUES AND ATTEMPT TO SOLVE THEM

Письменський Є.О., д. ю. н., професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

Мовчан Р.О., д. ю. н., професор,
професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Аналізуються окремі складники кримінально-правової норми про колабораційну діяльність (ст. 111-1 Кримінального кодексу України), на основі чого висувуються ідеї з розв'язання найбільш складних та контроверсійних проблем, які можуть виникнути у процесі правосуддя, висловлюються пропозиції з удосконалення кримінального законодавства в цій частині.

Доводиться, що з певними застерегами колабораційна діяльність утворює спеціальний склад кримінального правопорушення стосовно державної зради як основного складу.

Обґрунтовано, що за ч. 7 ст. 111-1 Кримінального кодексу України може кваліфікуватися зайняття будь-яких посад у незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, зокрема й тих, які не пов'язані з наявністю організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, однак без яких реалізація відповідних функцій не була б можливою.

Аргументовано, що жодні вчинені під впливом примусу дії (недобровільні), зокрема й передбачені ст. 111-1 Кримінального кодексу України, не можуть визнаватися кримінально протиправними. Для того ж, щоб усунути підґрунтя для помилкової кримінально-правової кваліфікації, запропоновано виключити з усіх частин ст. 111-1 Кримінального кодексу України вказівку на добровільність.

Констатується некоректність побудови кваліфікуючих ознак колабораційної діяльності (ч. 8 ст. 111-1 Кримінального кодексу України) та пропонуються способи усунення виявлених вад.

Обґрунтовано доцільність передбачення спеціальної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності.

Сформульовано відповіді на дискусійні питання, що постають у зв'язку із запровадженням кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, виникнення яких з-поміж іншого зумовлюється законодавчими вадами.

Ключові слова: колабораціонізм, державна зрада, добровільність, примус, кваліфікуючі ознаки.

Some components of the criminal law provision on collaborative activities (Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) are analyzed, based on which ideas are put forward to solve the most complex and controversial issues, that may arise in the law enforcement process, the proposals are made to improve criminal law in this part.

It is proved, that with the certain caveats the collaborative activities establishes a specific offence of high treason, which is considering as a main offence.

It is substantiated, that holding any position in illegal judicial or law enforcement agencies, established in the temporarily occupied territory, including those, that are not related to the execution of organizational and regulatory, administrative and economic functions, but without which the implementation appropriate functions would be impossible, may qualify under Part 7 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine.

It is argued that no acts committed under the influence of coercion (involuntary behavior), including those, which are provided for in Art. 111-1 of the Criminal code of Ukraine, can't be recognized as criminally illegal. In order to eliminate the grounds for incorrect criminal qualification, it is proposed to exclude from all parts of Art. 111-1 of the Criminal code of Ukraine the instruction on voluntariness.

The incorrectness of the construction of the constituent elements of collaborative activities (Part 8 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) is stated and ways to eliminate the identified defects are proposed.

The expediency of providing a special basis for exemption from criminal liability for collaborative activities is substantiated.

The answers to the debatable issues, which are arising in connection with the introduction of criminal liability for collaborative activities, the occurrence of which, among the others, is due to legislative defects, are given.

Key words: collaborative activities, high treason, voluntariness, coercion, constituent elements.

Уже з перших днів відкритої агресії російської федерації (далі – РФ) проти України стало зрозумілим, що вітчизняний кримінальний закон не виявився готовим належним чином протидіяти тим численним викликам, які виникли у зв'язку із розгортанням нової фази війни. Як наслідок, за відносно короткий період, який минув після введення воєнного стану, парламентарі в екстремному порядку прийняли вже дванадцять окремих законів, спрямованих на усунення відповідних прогалин у кримінально-правовому регулюванні.

Не заперечуючи проти важливості та злободенності цих змін, водночас варто визнати, що чи не найбільше питань як у правозастосувачів, так і у членів суспільства загалом виникає стосовно кримінально-правової новели, яку містить ст. 111-1 Кримінального кодексу (далі – КК) України «Колабораційна діяльність». Зазначена норма

з'явилась у результаті ухвалення Закону України від 3 березня 2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (далі – Закон від 3 березня 2022 р.). Прагненням розв'язати деякі з цих питань, які видаються дискусійними на поточному етапі правотворення та правозастосування, зумовлене звернення до зазначеної проблематики.

Незважаючи на новизну норми про колабораційну діяльність, вітчизняна правова доктрина вже може похизуватися наявністю принаймні декількох ґрунтовних робіт, у яких на високому теоретичному рівні було проаналізовано окремі проблеми кваліфікації та вдосконалення ст. 111-1 КК. Зокрема, ідеться про праці І. Бердник, М. Бондаренко, О. Кравчука, В. Кузнецова, А. Орлана, М. Сийпелюк, Н. Стефанів, М. Хавронюка та деяких інших. Попри

констатовану дослідницьку активність, чимало проблем, пов'язаних із тлумаченням, застосуванням і визначенням подальших перспектив відповідної кримінально-правової заборони, викликають полеміку, а окремі з них залишаються не достатньо вивченими.

Метою статті є аналіз окремих положень ст. 111-1 КК, за результатами якого робиться спроба: по-перше, сформулювати рекомендації щодо вирішення тих дискусійних питань, відсутність відповідей на які спроможна завадити ефективному правозастосуванню; по-друге, виявити при-таманні норми про колабораційну діяльність вади, наявність яких уже негативно позначається на її результативності, та висловити пропозиції з їх усунення.

Реалізація зазначеної мети статті передбачається через розгляд нижче викладених питань, які постають у зв'язку із запровадженням кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.

Чи є склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 111-1 КК, спеціальним щодо складу, який містить ст. 111 КК?

Кримінально-правова доктрина виходить з того, що при конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм загальна кримінально-правова норма охоплює певне коло злочинів, а спеціальна – частину цього кола, тобто різновид злочину, передбаченого загальною нормою [1, с. 138].

З урахуванням цього, можна стверджувати, що із застосуванням¹, але колабораційна діяльність утворює спеціальний склад кримінального правопорушення стосовно державної зради як основного складу². Такий підхід цілком відповідає соціальній та правовій природі розгляданого діяння й узгоджується із сучасними здобутками історичної та правової науки, відповідно до яких розуміння колабораціонізму зводиться до усвідомленого, добровільного й умисного співробітництва з ворогом у його інтересах на шкоду своїй державі. Про колабораційну діяльність як прояв державної зради свідчить також місце розміщення відповідної норми у структурі КК.

З викладеного випливає, що до внесення досліджуваних змін колабораційна діяльність у формах, визначених нині у ст. 111-1 КК, здебільшого могла одержувати правову оцінку за ст. 111 КК про державну зраду. Інша справа, що правозастосовувачі через надто абстрактний спосіб описання суспільно небезпечних діянь у складі державної зради не завжди йшли на цей крок. Показово, що М. Рубашенко (на тлі окупації частини території України 2014 р.) перекопував у тому, що кримінальна відповідальність за колабораціонізм була передбачена (криміналізована) у складі такого злочину, як державна зрада, а тому, на його думку, запровадження нової (самостійної) форми такого діяння призведе до плутанини та нестиме небезпеку порушення прав і свобод людини. Колабораційна діяльність могла набувати будь-якої з передбачених ст. 111 КК форм державної зради та здійснюватись у військовій, адміністративній, економічній і навіть побутовій сферах. Проте кримінальна відповідальність за таку діяльність наставатиме лише за діяння, які є умисними, та якими заподіюється істотна шкода суверенітету, територіальній цілісності та недоторкваності, обороноздатності, державній,

економічній чи інформаційній безпеці України або створюється реальна загроза її заповідання [3, с. 329–330].

Підтвердженням викладеного слугують і міркування О. Маріна, який наводить такий приклад: за відсутності ч. 3 ст. 111-1 КК здійснення громадянином України пропаганди в закладах освіти незалежно від форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України повинно було б оцінене за ч. 2 ст. 111 КК як державна зрада у формі надання іноземній державі допомоги в проведенні підривної діяльності проти України в умовах воєнного стану. Водночас фахівець наголошує на тому, що нові нормативні положення (про колабораційну діяльність) містять необґрунтовано привілейовані спеціальні норми [4].

З приводу такої необґрунтованості хотілося б висловити певні сумніви, адже в загальному вигляді (попри низку вад побудови санкцій ст. 111-1 КК) саме нині впроваджений підхід заслуговував на схвалення. З-поміж іншого тут можна спиратися на досвід Литовської Республіки, КК якої передбачає норму про колабораціонізм (ст. 120) як самостійний привілейований вид злочинної зради (ст. 117) та/або надання допомоги іншій державі у здійсненні діяльності, ворожої до Литовської Республіки (ст. 118) [5]. Тож колабораціонізм, справді, повинен утворювати привілейовану форму державної зради, передбачаючи більш м'яке та специфічне покарання порівняно з іншими діяннями, які становлять державну зраду. Такий формат дає змогу не лише належним чином диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення державної зради, але й, з огляду на запізнілість законодавчого розв'язання відповідної проблеми, забезпечуватиме зворотну дію відповідної кримінально-правової норми в часі [6, с. 115].

Аналіз чинної ст. 111-1 КК засвідчує, що саме ця ідея, зміст якої полягає у прагненні пом'якшити, а не посилити відповідальність за певні форми державної зради, і була сприйнята народними депутатами України. Парламентарі, вочевидь, вважають недоречним застосовувати покарання у виді позбавлення волі на п'ятнадцять років або довічного позбавлення волі за вчинені навіть у воєнний час, скажімо, зайняття посад у незаконних органах (особливо некерівних), здійснення відповідної пропаганди, передачу окупантам матеріальних ресурсів тощо.

Водночас однією з ключових умов успішної реалізації відповідної ідеї мало б бути адекватне визначення кола діянь, відповідальність за які встановлена в межах привілейованої норми про державну зраду у формі колабораційної діяльності – тобто конкретних форм цієї діяльності, які є істотно менш небезпечними за всі інші, що містить загальна норма, потребували наукового обґрунтування (ст. 111 КК).

На жаль, навіть поверховий аналіз положень ст. 111-1 КК свідчить, що такого підходу до розв'язання зазначеного питання не спостерігається. Зокрема, постає питання, чому законодавець, передбачивши у ч. 7 ст. 111-1 КК відповідальність за такі дії, як добровільна участь громадянина України в збройних формуваннях держави-агресора, пом'якшив покарання за них? Адже йдеться про один із різновидів такої форми державної зради, як перехід на бік ворога в період збройного конфлікту. Якщо це діяння визнається менш небезпечною формою державної зради (привілейований склад), то які ж посягання тоді повинні розглядатись як більш небезпечні (ніж добровільна участь в збройних формуваннях держави-агресора) і каратись відповідно до ч. 2 ст. 111 КК?

Зайняття яких посад у незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, тягне кримінальну відповідальність відповідно до ч. 7 ст. 111-1 КК?

На думку окремих юристів, якщо посада, яку особа добровільно зайняла в судовому чи правоохоронному органі, не передбачає організаційно-розпорядчих або

¹ Йдеться про: ч. 1 ст. 111-1 КК, яку треба тлумачити обмежувально (зазначені в ній заперечення та заклики є елементом співпраці з державою-окупантом); відсутність текстуального зазначення громадянина України як суб'єкта колабораційної діяльності при тому, що за змістом відповідної кримінально-правової норми таким суб'єктом може бути лише громадянин України; застереження, зроблене в ч. 6 ст. 111-1 КК про відсутність ознак державної зради, яке треба розуміти так, що мається на увазі лише зрада у формі шпигунства.

² Насамперед мовиться про таку форму державної зради, як надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, яка за слушним твердженням дослідників, полягає в будь-якій допомозі у проведенні діяльності, спрямованої на завдання будь-якої шкоди інтересам України [2, с. 131]. Як видається, колабораційна діяльність у загальному вигляді може становити окремий вираз надання такої допомоги.

адміністративно-господарських функцій, вчинене необхідно кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК. Склад злочину добровільного зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, матиме місце в разі зайняття лише таких посад у незаконних органах влади, які передбачають виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Зайняття посад, що не передбачають зазначених функцій, пропонується кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК [7, с. 202].

Подібним чином розмірковує і М. Хавронюк, який пише, що посада в незаконних судових або правоохоронних органах – це посада хоча б в одному із таких органів, що створений під час окупації, яка передбачає діяльність як судді, або як працівника правоохоронного органу (у розумінні ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»). Зайняття посади помічника судді, судового розпорядника, іншої посади в апараті суду, прокуратури тощо, слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК як зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій [8].

Оцінюючи висловлений підхід, хотілося б наголосити на тому, що в ч. 7 ст. 111-1 КК відсутня подібна до передбаченої у ч. 5 вказівка, згідно з якою відповідальність настає лише за зайняття посад, пов'язаних із наявністю відповідних функцій. Цей факт можна сприймати як доказ того, що за ч. 7 ст. 111-1 КК може (чи виправдано – це інше питання) кваліфікуватися зайняття будь-яких посад у незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, зокрема й тих, які не пов'язані з наявністю організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, однак без яких реалізація відповідних функцій не була б можливою: посади судового розпорядника, помічника судді, секретаря судового засідання, посади у канцелярії суду, відділі управління з персоналом, бухгалтерії тощо.

Водночас треба виходити з того, що хоч ч. 7 ст. 111-1 КК передбачає відповідальність за зайняття будь-яких посад у незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, незалежно від виконуваних функцій, обіймання деяких з них може визнаватися малозначним діянням (наприклад, ідеться про прибиральника службових приміщень або водія голови суду, функції яких є другорядними, допоміжними).

Насамкінець можна стверджувати, що ч. 7 ст. 111-1 КК містить спеціальний склад кримінального правопорушення стосовно дій, описаних у ч. 2 і ч. 5 ст. 111-1 КК, адже мовиться про окремих видів незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території (додаткова ознака).

Чи може наставати кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність, вчинену не добровільно?

Разом із співпрацею однією з конститутивних ознак, що характеризують явище колабораціонізму, слушно визнається добровільний характер такої співпраці (добровільно є участь у колабораційній діяльності, що здійснюється за власною ініціативою суб'єкта такої діяльності та за умови його вільного волевиявлення). Отже, будь-яка поведінка, описання якої передбачає ст. 111-1 КК, мала б визначатися з урахуванням ознаки добровільності співпраці з окупантом (державо-агресором).

Однак на противагу частинам 2, 5 та 7 у всіх інших частинах ст. 111-1 КК вказівка на «добровільність» відсутня³, у зв'язку з чим виникає питання: невже передбачені в цих нормах (частини 1, 3, 4, 6) ті ж такі публічні заклики до підтримки рішень держави-агресора, пропаганда в закла-

дах освіти, передача матеріальних ресурсів, проведення відповідних політичних заходів тощо мають визнаватися кримінально протиправними незалежно від того, чи були вони добровільними?

З одного боку, відсутність безпосереднього згадування про «добровільність» у відповідних частинах ст. 111-1 КК не виключає застосування при кримінально-правовій оцінці відповідних дій положень ст. 40 КК про фізичний або психічний примус. Наявність цього положення слугує нормативним запобіжником визнання кримінально протиправними будь-яких вчинених під безпосереднім впливом примусу діянь із співпраці з окупантом (наприклад, коли колабораційна діяльність вчиняється через погрозу вбивства близьких для особи людей). З іншого боку, постає питання, чим же насправді керувався законодавець, коли вибірково визначав (стосовно окремих форм колабораційної діяльності) ознаку добровільності? Можна припустити, що йдеться про банальну помилку, яких було зроблено кілька в процесі поспіхом здійснюваної воєнної законотворчості. Принаймні пояснювальна записка до відповідного проекту закону не містить належних пояснень.

Переконані, незважаючи на відсутність відповідної вказівки на добровільність, жодні вчинені під впливом примусу («недобровільні») дії, зокрема й передбачені ст. 111-1 КК, не можуть визнаватися кримінально протиправними⁴. Ознака добровільності відповідної поведінки має виключатися, якщо вона є результатом примусу, тобто нездоланих у конкретній ситуації перешкод. Про таку ситуацію загалом ідеться, якщо рішення про участь у колабораційній діяльності ухвалювалося під впливом фізичного або психічного примусу з боку представників держави-агресора. Водночас треба мати на увазі, що добровільною участь буде тоді, коли особа вчинила відповідне діяння, перебуваючи під впливом своїх родичів та близьких, знайомих і друзів, які їй умовили погодитися на співпрацю з державою-агресором.

Для того ж, щоб усунути будь-яке підґрунтя для помилкової кримінально-правової кваліфікації, у перспективі законодавець повинен уніфікувати свій підхід, що може бути досягнуто через виключення з усіх частин ст. 111 КК відповідної вказівки про добровільність.

Що має на увазі законодавець, визначаючи кваліфікуючі ознаки колабораційної діяльності (ч. 8 ст. 111-1 КК)?

Аналіз кваліфікованого складу колабораційної діяльності (ч. 8 ст. 111-1 КК) показує, що його утворюють такі ознаки, які визначають суспільно небезпечні наслідки:

а) загибель людей як наслідок поведінки осіб, що визначена у ч. 5, ч. 6 та ч. 7 ст. 111-1 КК (означає спричинення смерті щонайменше двом особам);

б) настання інших тяжких наслідків як наслідок цієї ж поведінки – передбачає заподіяння такої шкоди, що згідно з ч. 4 примітки ст. 111-1 КК в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (далі – НМДГ).

На окрему увагу заслуговує законодавча недбалість, через яку не коректно були викладені кваліфікуючі ознаки у ч. 8 ст. 111-1 КК, відповідно до якої кримінально караним вважається «вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій – сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків».

По-перше, недоцільною видається одночасна вказівка у ч. 8 ст. 111-1 КК на «вчинення дій» та «прийняття рішень», адже прийняття рішень є лише одним із багатьох різновидів дій.

³ Як резонно зауважує М. Хавронюк, термін колаборація означає діяння, яке здійснюється у формі співпраці з державою-агресором, і характерною ознакою такої співпраці є добровільність, попри те, що вона зазначена у ст. 111-1 КК лише щодо п'яти форм цього кримінального правопорушення [8].

⁴ У зв'язку з цим не можна визнати правильним підхід, відповідно до якого окремі колаборанти нібито несуть відповідальність лише за добровільну співпрацю, а інші – за будь-яку. Зокрема, як помилкове слід розглядати твердження про те, що для вчителів норма про колабораційну діяльність є дещо іншою: добровільно чи ні, а будь-який освітянин, який викладає у школі за російськими стандартами, вважається колаборантом [9].

По-друге. Виходить так, що ознакам ч. 8 ст. 111-1 КК (найбільш суворе покарання – позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавлення волі) формально відповідають будь-які діяння, які спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки. Хоча очевидно, що намірами парламентаріїв охоплювалося посилення відповідальності лише за вчинення відповідними суб'єктами «діянь, передбачених частинами 5–7, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків».

Установлена законодавча вада має зазнати нагального усунення. Допоки цього не сталося, використовуючи обмежувальне тлумачення, суть розгляданої кваліфікуючої ознаки слід розуміти так, що маються на увазі не особи, які зазначені у ч. 5–7 ст. 111-1 КК, а лише особи, які вчиняють відповідні дії, описані у ч. 5–7 ст. 111-1 КК, унаслідок чого настали тяжкі наслідки.

По-третє, відомо, що невизначеність поняття «інші тяжкі наслідки» в багатьох передбачених КК випадках провокає неоднакове його тлумачення як у частині правозастосування, так і в теоретичній площині [10]. У ст. 111-1 КК законодавець розкриває його зміст безпосередньо у п. 4 примітки, одночасно (абсолютно недалекоглядно) «прив'язавши» інші тяжкі наслідки до загибелі людей. Як наслідок – ситуація, що виникла, може потягнути формування різної практики встановлення кваліфікованого складу колабораційної діяльності, адже не виключається таке тлумачення ч. 8 ст. 111-1 КК, за якого зміст тяжких наслідків визначатимуть без застосування системного підходу. Отже, уповноважені суб'єкти кваліфікації унікатимуть правової оцінки за ч. 8 ст. 111-1 КК діянь, які призвели не лише до наслідків політичного, адміністративного (організаційного), екологічного характеру (масові безлади, значна екологічна шкода, припинення діяльності законно обраної (призначеної) української влади тощо), а й до завдання шкоди фізичного характеру (шкоди здоров'ю людей) – смерті однієї особи, тяжких тілесних ушкоджень одній або декільком особам, не кажучи вже про заподіяння «лише» середньої тяжкості двом або більше особам, або ж, наприклад, заподіяння внаслідок розгону мирного мітингу легких тілесних ушкоджень десяткам осіб.

Зважаючи на викладене, не викликає сумніву, що кримінально-правова норма про кваліфікований склад колабораційної діяльності (ч. 8 ст. 111-1 КК) і в зазначеній частині потребує свого вдосконалення. Для цього можна використати різні підходи (маючи на увазі, що в перспективі нормативна регламентація такої наскрислої кваліфікуючої ознаки, як (інші) тяжкі наслідки заслуговує на уніфікацію), базовими з яких є такі, що викладені альтернативно:

– виключити п. 4 примітки ст. 111-1 КК, повністю залишивши оцінку «інших тяжких наслідків» на угляд правозастосовувача;

– сформулювати п. 4 примітки ст. 111-1 КК з використанням способу, який був апробований у первинній редакції ст. 364 КК та наразі втілений, наприклад, у ст. 232-1 КК – таким чином (або ж подібно до цього): «Іншими тяжкими наслідками у частині восьмій цієї статті, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує НМДГ». Це уможливить кваліфікацію за ч. 8 ст. 111-1 КК діянь, які призвели як до вираженої у відповідному грошовому еквіваленті (одна тисяча і більше НМДГ) матеріальної (майнової) шкоди, так і до наслідків будь-якого іншого характеру, які розцінюватимуться як тяжкі.

Окремим складником проблеми, пов'язаної з формуванням кваліфікованого складу колабораційної діяльності, є залишення поза увагою низки обставин, наявність яких могла б вплинути на посилення відповідальності за вчинене, диференціюючи її відповідним

чином. Як приклад, кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, могло б утворити таке поєднання окремих форм колабораційної діяльності з: їх повторним вчиненням; розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі (насамперед стосується здійснення пропаганди у закладах освіти або здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором); попереднім виконанням функцій представника Української держави (зокрема, йдеться про зайняття тих чи інших посад у незаконних органах влади).

Чи потребує кримінально-правова норма про колабораційну діяльність спеціальної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності?

Законодавець хибно не передбачив спеціальної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності. Таке рішення видається не зовсім виправданим хоча б через те, що запровадження відповідної підстави дало б змогу запобігти настанню більш серйозних негативних наслідків у діяльності осіб, які співпрацюють з окупантом, а також трансформації колабораціонізму в більш тяжке кримінальне правопорушення. Компроміс з колаборантами за умов виконання ними певних вимог є запорукою успішного виявлення та ефективної протидії тим міжнародним злочинам, які вчиняються з боку рф щодо України, починаючи з 2014 р.

Показово, що свого часу подібні ідеї вже висловлювалися, але з часом не знайшли свого прикладного втілення. Ще 2018 р. тогочасний міністр внутрішніх справ А. Аваков пропонував у межах підготовки до реалізації запропонованої ним стратегії відновлення цілісності України (так званий механізм «малих кроків») сформувати законодавчу базу щодо колаборантів з установленням: чітких і зрозумілих меж злочинної поведінки з можливістю передбачувано встановити категорії осіб, які її демонструють; заборони громадянам України, які згідно з рішенням суду визнані колаборантами, обиратися і обіймати посади в органах влади та місцевого самоврядування, перебувати на державній службі; сприяти відновленню державного суверенітету України над окупованими територіями як умову звільнення від кримінальної відповідальності або її пом'якшення; перспективної можливості амністування колаборантів (за винятком тих, хто вчинив тяжкі кримінальні правопорушення, включаючи воєнні злочини) [11].

Пізніше один із авторів цієї статті пропонував орієнтовну модель кримінально-правової норми про звільнення колаборантів від кримінальної відповідальності, передбачивши її встановлення для осіб, які щиро покались і припинили колабораціоністську діяльність (*умова у виді відмови від продовження подальшої кримінально караної поведінки*), добровільно повідомили органи державної влади про вчинене та активно сприяли розкриттю інших кримінальних правопорушень (*умова у виді співпраці з правоохоронними органами*). Такий підхід передбачає заохочення осіб до припинення протиправної поведінки до закінчення окупації, створює належне підґрунтя для виявлення та розкриття більш тяжких злочинів, вчинених іншими особами (зокрема з боку громадян рф). Широке інформування населення, яке перебуває на непідконтрольній українській владі території, про наявність такої можливості розглядалось як необхідний складник цього процесу [6, с. 109].

Висловлену позицію нині розвивають В. Кузнецов і М. Сийплови, зокрема, обґрунтовуючи це резонним посиленням на нелогічність ситуації, за якої особа, яка вчинила державну зраду (ст. 111 КК), може бути звільнена від кримінальної відповідальності, а менш тяжке кримінальне правопорушення (ст. 111-1 КК) не дає винному такої можливості [12].

На підставі проведеного дослідження доходимо таких висновків: 1) як *de lege lata*, так і *de lege ferenda* склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 111-1 КК, можна вважати спеціальним щодо складу, який містить ст. 111 КК; 2) за ч. 7 ст. 111-1 КК мають оцінюватися дії особи, яка займає будь-яку посаду в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, незалежно від характеру виконуваних функцій, що разом з тим не виключає застосування до деяких з цих осіб положення про малозначність діяння; 3) незважаючи на те, що ознака добровільності зазначена у ст. 111-1 КК щодо окремих форм колабораційної діяльності, крими-

нальна відповідальність за неї має наставати в разі її вчинення у будь-якій з форм з власного бажання особи й без її фізичного та/або психічного примусу; 4) справжній зміст кримінально-правової норми про кваліфікуючі ознаки колабораційної діяльності (ч. 8 ст. 111-1 КК), попри істотні вади її законодавчого визначення, потребує встановлення із застосуванням належних способів тлумачення; 5) відсутність спеціальної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчиняють колабораційну діяльність, розглядається як помилка законодавця, що не сприяє ефективній протидії більш небезпечним діям проти державних інтересів України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції. Харків : Право, 2018. 368 с.
2. Дячок Д. До питання визначення форм державної зради. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 25 лютого 2022 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2022. С. 129–131.
3. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм за чинним КК України. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2016 р. / редкол.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2016. С. 329–330.
4. Марін Олександр. Парадокси кримінального права, або для чого приймати привілейовані спеціальні норми? / Facebook. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3040631389534320&id=100007624658020 – Назва з екрана. – Дата публікації: 06.04.2022. – Дата перегляду: 03.05.2022.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968 (*The Criminal Code of the Republic of Lithuania*). URL: e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555
6. Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Северодонецьк, 2020. 121 с.
7. Кравчук О. О., Бондаренко М. С. Колабораційна діяльність : науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 198–204.
8. Хавронюк М. Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу / Ракурс (20 квітня 2022 р.). URL: racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-kodeksu.html
9. Онищенко О. Окупація: як працюють, живуть і на що сподіваються вчителі / Дзеркало тижня (07 травня 2022 р.). URL: zn.ua/ukr/EDUCATION/okupatsija-jak-pratsjujut-zhivut-i-na-shcho-spodivajutsja-vchiteli.html
10. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правове поняття «інші тяжкі наслідки»: проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 162–170.
11. Аваков А. Ми повинні говорити про амністію, але не для тих, хто вбивав мирних жителів та наших військових / МВС України (07 червня 2018 р.). URL: mvs.gov.ua/ua/news/14023_Arsen_Avakov_Mi_povinni_govoriti_pro_amnistiyu_ale_ne_dlya_tih_hto_vbivav_mirnih_zhiteliv_ta_nashih_viyskovih.htm
12. Кузнецов В. В., Сийпловік М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 70 (1). С. 374–381. URL: dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/40900